

Nagy Mercédesz–Apatóczy Ákos Bertalan

Kína az ötvenes évek magyar diafilmjein és a korabeli magyar népszerű sajtóban

A második világháború után mind Kínában, mind Magyarországon olyan új társadalmi rend jött létre, amely – rövid és a történeti korszakok periódusaihoz viszonyítva átmeneti időszakoktól eltekintve – gyökeres szakítást jelentett a korábbi történeti korok berendezkedésével. Ugyan a Kínai Köztársaság addigra már közel négy évtizedes történetre tekinthetett vissza, egyrészt a több ezer éves berögződések ennyi idő alatt nem tudták alapjaiban megváltoztatni a kínai társadalmat, másrészt az időszak turbulens történelmi körülményei (széttagoltság, katonai önkényurak regionális hatalomgyakorlása, polgárháború, japán megszállás, világháború) nem kedveztek a polgári társadalmi átalakulásnak és a konszolidációnak. Ehhez a félig-meddig megtörtént transzformációhoz képest még radikálisabb volt az a fordulat, amelyet a Kínai Kommunista Párt szárazföldi győzelme, majd a Kínai Népköztársaság kikiáltása jelentett, és amely különösen az ötvenes évek vége felé az úgynevezett „Nagy ugrás”, majd 1966 után a „Proletariátus nagy kulturális forradalma” elnevezésű, az egész társadalmat befolyásoló és alapvetően megváltoztató pártprogramokban csúcsosodott ki.

A magyar közvéleménynek a második világháború végéig Kínáról szóló ismeretei jellemzően sporadikus és a társadalomnak gyakran csak szűkebb rétegeit elérő sajtótudósításokon, úti beszámolókon, hittérítői jelentéseken stb. alapultak. Az 1949 utáni időszak, a második világháború vége és a hidegháború kezdete rövid idő alatt átformálta a magyar társadalom Kínáról alkotott képét és gondolkodását: az addigi „egzotikus távoli világ” hirtelen közvetlen politikai szövetséges lett. A könyvkiadás, a kiállítások, a kultúrprogramok mellett a diafilm mint a korszak egyik kedvelt kultúragitációs tömegmédiума és a népszerű sajtó könnyen felfogható, humorosnak szánt üzenetei szintén szerepet kaptak abban, hogy az „Új Kína”-t megismertessék a szélesebb magyar közönséggel. Az egyszerre ismeretterjesztő és politikai propagandacélokat szolgáló képkockákon és karikatúrákon nemcsak Kína történelme, kultúrája, hanem a Szovjetunió dominálta béketábor narratív dinamikájának egy érdekes szelete is megjelenik.

Kulturális hadviselés a hidegháború elején

A második világháború után, ahogy Magyarország a Szovjetunió közvetlen katonai befolyása alá, annak hatalmi táborába – az úgynevezett „békétábor”-ba – került, majd különösen a Magyar Dolgozók Pártjának 1949. májusi győzelme és a Kínai Népköztársaság október 1-jei kikiáltása után az ideológiai kapocs rántotta hirtelen közel egymáshoz a két országot. Magyarország testvéri-baráti viszonyba került a nagy Kínával – a nagy Szovjetunió figyelő-ügyelő tekintetétől kísérve –, ami a felső pártvezetés direktíváin túl természetesen a tömegek tájékoztatására is kiterjedt. A széles néptömegek elérésére, az ideológiai meggyőzésre a kultúrába csomagolt propaganda mutatkozott a legbiztosabb fegyvernek. Így a hidegháborús narratíva viszonyrendszerében szólaltak meg a népszerű sajtóorgánumok is, hiszen a cél a közvélemény megnyerése, ideológiai eligazítása volt – akárcsak a vasfüggöny túloldalán. Frances Stonor Saunders *The Cultural Cold War* című munkájában például titkosítás alól feloldott amerikai titkosszolgálati dokumentumok alapján szolgál bizonyítékokkal a CIA abbéli tevékenységéről, ahogy a kulturális élet látszólag autonóm alkotóit – Arthur Koestler, André Malraux, George Orwell, Bertrand Russell vagy Jackson Pollock személyében – támogatta a szovjetellenes kritika artikulációjában.¹

Az ideológiák háborújának eszkalálódása egybeesett a tömegkommunikáció és az ezt támogató technika fejlődésével, s amíg a például szolgáló lenini propaganda kezdetben főleg a plakátokat, köztéri szobrokat, majd később a filmet jelölte meg üzenethordozókként, a korszak magyar művelődéspolitikáját 1949–1953 között irányító Révai József 1951-ben így nyilatkozott: „Népünk szocialista átnevelésének szolgálatába kell állítanunk minden eszközt: az iskolát, az agitációt és propagandát, a művészetet, a filmet, az irodalmat, a tömegek kulturális mozgalmának minden formáját.”²

Valóban: a korszak Magyarországon a kultúra, azaz a művelődés és a kommunikáció teljes lefedésbe került: az iskolai tananyagon túl a tudományt és a művészetet is a kommunista ideológia befolyásolta. Kultúrotthonok, filmszínházak, könyvtárak váltak fő harctérre, ahol a társadalom – templomokban és kocsmákban megbúvó – ellenségeinek támadása a leghatékonyabban volt visszaverhető.³

Népfőiskolák, tanfolyamok, szabadiskolák voltak a felnőttoktatás színterei, ezek közül is a Szabad Föld Téli Esték (SZFTE) és a Szabad Föld Vasárnapok

¹ Frances Stonor Saunders, *The Cultural Cold War. The CIA and the World of Arts and Letters*. New York, 2013, 5.

² Révai József, *Kulturális forradalmunk kérdései*. Budapest, 1952, 6.

³ Halász Csilla, *Agitáció és propaganda a népművelésben a Rákosi-rendszer idején*. Doktori disszertáció. ELTE BTK, Budapest, 2011, 15 (ld. <http://doktori.btk.elte.hu/hist/halaszczilla/diss.pdf>).

című ismeretterjesztő propagandasorozatok voltak a legnépszerűbbek, amelyekkel elsősorban a vidéki lakosságot célozták meg. Vidéken ugyanis még fontosabb volt az „éber jelenlét”, hiszen az itt élők jobban ki voltak téve a „klerikális hatás”-nak.

Az 1951–1952-es oktatási évad falura szánt tematikájában a „Nemzetközi kérdések” címszó alatt már szerepel Kína, olyan témacímek mellett, mint „A béketábor legyőzhetetlen”, „A Nagy Októberi Szocialista Forradalom”, „Titó (sic!) a magyar nép ellensége”, „A Szovjetunió nyersanyagforrásai”.⁴

A vizualitás szerepe a propagandában: a diafilm mint médium

Az ötvenes évek első felében a kezdetben a tanároknak kényszerűen kiosztott propagandistaszerepet már a direkt erre a célra kiképzett népművelők töltötték be. A falvakat (és az olyan területeket, ahol az írástudatlanság gyakori jelenség volt) látogató szakemberek számára magától értetődött a vizuális anyagokkal való meggyőzés.⁵

A vizualitásnak nemcsak az írástudatlan közönség, hanem az univerzalizálás miatt⁶ is fontos szerepe volt és van bármilyen propaganda szempontjából. A hatalom által uralt képi világ pedig a korszak Magyarországon áthatotta a mindennapokat: a tömegkommunikációs eszközök képanyaga mellett az utcakép, a lakásbelső, a divat is a kommunista rezsim hatalmi törekvéseinek vizuális eszköztárába tartozott.⁷ A mindennapi élet összes területére betüremkedő propaganda többek között az üdülőhelyi vagy munkásszállásokon, mozik előcsarnokában, a busz- és vasútállomások várótermeiben valósult meg, vagy akár utcai diavetítésekben is manifesztálódott, melyeket az úgynevezett kultúrbrigádok szerveztek. Borsod-Abaúj-Zemplén megyéből már 1952 nyarán beszámoltak várótermi vetítésekről, ahol a következő filmtetekercsek kerültek a gépbe: *Szovjet mezőgazdasági híradó*, *Tudomány és technika*, *Grúz néptáncok*, *Felszabadult Kína*.⁸

⁴ Halász, i. m., 186.

⁵ Victoria E. Bonnel 1998-as könyvében párhuzamot von a pravoszláv ikonok vizuális ereje és a szovjet propagandaposzterek között. Ld. Victoria E. Bonnel, *Iconography of Power. Soviet Political Posters under Lenin and Stalin*. Berkeley, 1998.

⁶ „[A szemléltető agitáció] a felvilágosító munka fontos eszköze, amellyel a népnevelő alá-támasztja mondanivalóját. Az agitációnak ez a formája rajzokkal, fényképekkel, karikatúrával, grafikonokkal mindenki számára közvetlenül érthető formában fejezi ki azt, amit szóban, vagy írásban sokszor csak hosszasan lehetne megmagyarázni.” *Útmutató az agitáció elvi és módszertani irányításához*. H. n., 1953, 21. Idézi Kiss Veronika, *A diafilmek politikai használata a szocializmus első 15 évében*. Szakdolgozat. ELTE BTK, Budapest, 2009, 12.

⁷ György Péter, A mindennapok tükré. In: *A művészet katonái. Sztálinizmus és kultúra*. Szerk. György Péter–Turai Hedvig. Budapest, 1996, 12.

⁸ Halász, i. m., 38.

A szovjet mintára Magyarországon is elterjedt diafilm⁹ a népművelők számára hasznos és fontos szemléltető-oktató-nevelő eszköznek bizonyult, mivel olcsó, könnyen kezelhető, könnyen átadható, rövid szövegekkel (amit a népművelő, illetve propagandista fel is olvasott az esetleg írástudatlan közönségnek) és sok képpel operáló médium volt.¹⁰

A Magyar Dolgozók Pártja Oktatási Osztályának egyik tervezete így értekezik a diafilmről: „Az általános tapasztalat azt mutatja, hogy a politikai és kulturális tömegpropaganda sokkal hatékonyabb, ha megfelelő vizuális segédeszközökkel támasztjuk alá. A soron következő egyik döntő feladat ezeknek az eszközöknek a kifejlesztése. A politikai és kulturális tömegpropaganda alátámasztására szolgáló eszközöket elsősorban a Népművelési Minisztérium biztosítja. A propaganda eszközei közül a legfontosabb a dia- és a keskenyfilm-vetítés. A már meglévő és a Népművelési Minisztérium irányítása alatt álló 400 diavetítő és a most legyártásra kerülő újabb 1000 diavetítő, valamint a rendelkezésre álló 360 keskenyfilm-vetítő felhasználását oly módon kell biztosítani, hogy állandó használatra csak a nagyüzemi, az egész nagy községek és nagyvárosi kerületek kapják meg. A többiek részére olyan szervezeti megoldást kell biztosítani, amely lehetővé teszi, hogy egy-egy dia- vagy filmvetítő 4–5 község kultúrotthonának szolgálatát láthassa el.”¹¹

A diafilm tehát jelentős szerepet kapott a Révai József által meghirdetett kultúrforradalomban, amelynek eszköze a kultúragitáció volt, célja pedig a megváltozott politikai és társadalmi viszonyok tudatosítása, a „szocialista erkölcs” elsajátíttatása, a kapitalista ideológiával szembeni harc, a Szovjetunió, valamint a párt, a munkásosztály és vezetőinek népszerűsítése. A Népművelési Minisztérium Diaosztálya 1948 és 1953 között mintegy 270 tekerceszt adott ki összesen körülbelül 240 ezer példányban, melyeket a minisztérium mellett társadalmi és politikai szervezetek felkérésére készítettek.¹² Az osztály 1954-től Magyar Diafilmgyártó Vállalat néven élt tovább.¹³

⁹ A diaposzítív, majd a tekercses diafilm már a két világháború között is ismert volt Magyarországon. A fővárosban az Uránia szervezett vetítéseket, sőt itt kölcsönözni is lehetett. Vidéken pedig 1926-tól a Falu Urániája szervezte a diafilmes mezőgazdasági, majd – főleg Trianon után – hazafias és vallás-erkölcsi ismeretterjesztést. Ld. erről Bíró Ferenc, *Elsötétül egy kép... A hazai diafilmgyártás története és jövője*. In: *Magyarország médiakönyve, 1998*. Szerk. Cseh Gabriella–Enyedi Nagy Mihály–Soltész Tibor. Budapest, 1998; továbbá Bíró Ferenc, *Ötvenéves a hazai diafilmgyártás. Műster örökmozgóképiúság*. 2004/5. <http://epa.oszk.hu/00300/00373/00009/diafilm.htm> (2020. november 1.).

¹⁰ A Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetősége Agitációs és Propaganda Osztályának 1951-től megjelenő *Propagandista* című folyóirata szintén több ízben ajánlja a diafilmes vetítést.

¹¹ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Magyar Dolgozók Pártja iratai, Országos Oktatási Osztály, M–KS–276–11–2. ő. e., p. 401. Idézi Kiss, *i. m.*, 6.

¹² Halász, *i. m.*, 39.

¹³ Jelenleg Diafilmgyártó Kft. néven működik.

Az új Kína egy-egy megjelenése 1949 népszerű sajtójában a magyar dolgozó és családja előtt

A Rákosi-korszak átpolitizált és monopolizált nyilvánosságában a média totális propagandaeszközként funkcionált. A rezsim manipulációs technikái (jó vs. rossz, barát vs. ellenség; az ellenség ördögi, illetve nevetséges színben való feltüntetése; a pártelit nézőpontjának minden helyesen gondolkodó ember normatív nézeteként való feltüntetése¹⁴) a népszerű vicclapokban is visszaköszöttek.

Az ellenség leleplezése a moszkvai *Krokodil* mintájára 1945-ben létrehozott, írásokat és karikatúrákat, azaz verbális és vizuális elemeket fele-fele arányban tartalmazó *Ludas Matyi*-ban is megjelent,¹⁵ mégpedig Kína viszonylatában is.

A *Ludas Matyi* kétféle fegyverére, azaz a pozitív és a negatív vicc kategóriájára egyaránt találunk példákat a lapban. Előbbieket a kommunista párt vezetői, valamint a testvéri-baráti országok érdemelték ki, utóbbi értelemszerűen az ellenség leleplezésére szolgált. E két didaktikai irány természetesen a Kínával kapcsolatos anyagokban is megjelent.

1949 januárjában például a következő szerkesztőségi nyilatkozat volt olvasható a lapban: „Sajnálattal tudatjuk olvasóinkkal, hogy a kínai helyzetről szóló vicceink kissé elavultak. Ez azért van, mert a néphadsereg olyan gyorsan kergeti a Kuomintang csapatait, hogy nem tudunk lépést tartani vele.”¹⁶ A nyilatkozat mellett egy karikatúrán a kínai néphadsereg erejét szimbolizáló tagbaszakadt katona a jobbjaival géppuskát markol, bal tenyerén pedig a hozzá képest alkarnyi méretű Csang Kaj-seket tartja, aki feltartott mutatóujjal, toporzékolva a következőket kiabálja: „Nem bántom tovább magukat, hajlandó vagyok azonnal és feltétel nélkül fegyverszünetet kötni.” (1. kép)

A következő, február 4-ei számban egy „Ókínai mese” című humoreszk szerepel, amely a kor kommunikációs sémáinak megfelelően így kezdődik (eredeti helyesírással): „Élt Kínában egy minden hájjal megkent vén rablóvezér, akit a nép Csang-Kaj-Sekként utált és aki olyan gazdag volt mint hat kövér bankár a Nagy Tenger túlsó partján. A dicső rablóvezér félvén póruljárt ügyfelei bosszújától, ily kéréssel fordult a Nagy Tenger túlsó partján dicsőségesen fosztogató kartársához, Tru-Manhoz: – Ó rablók patrónusa, ó szakmám büszkesége, segítsd meg becestelen követődet, mert fényesporfájú áldozataim immár igencsak szoronganak. Ha megsegélsz a tisztas rablószakma kardélre való ellenségeivel vívott harcban, mo-no-po-liumot kapsz e kincsekben gazdag föld fosztogatására.

¹⁴ Horváth Attila, *A magyar sajtó története a szovjet típusú diktatúra idején*. Budapest, 2013. http://real.mtak.hu/34845/1/a_magyar_sajto_tortenete_mk7_w.pdf (2020. október 12.).

¹⁵ Erről bővebben ld. Demeter Zsuzsanna, Ludas Miki és társai. Ellenségkép a Ludas Matyi politikai karikatúráinak tükrében, 1945–1947. In: *Magyar történettudomány az ezredfordulón. Glatz Ferenc 70. születésnapjára*. Szerk. Gecsényi Lajos–Izsák Lajos. Budapest, 2011.

¹⁶ *Ludas Matyi* 5 (1949/5) 4.

1. kép *Ludas Matyi* 1949. január 28.

– O-Ké, – felelte dollárjait csörgetve a napnyugati főnök, kapsz tőlem fegyvert, amennyi beléd fér, mert én szívemen viselem Kína sorsát és meg akarom segíteni...”¹⁷

A lap október 14-ei száma szintén a hidegháború hangnemében ünnepli a népköztársaság kikiáltását. A címlapon nem a kínai, nem is a szovjet, hanem az amerikai zászló látható félig leeresztve, mellette két alak beszélget:

¹⁷ *Ludas Matyi* 5 (1949/6) 4.

2. kép *Ludas Matyi* 1949. október 14.

- Miért ereszted félárbócra a zászlót, Trumcsikám? Meghalt valaki?
- Ellenkezőleg, megszületett a Kínai Népköztársaság.¹⁸ (2. kép)

A szovjet *Pionir* mintájára készült *Pajtás* újság 1949-ben egy utópisztikus, tervrendszernek megfelelően öt évvel később játszódó folytatásos képregényének egyik részében¹⁹ Csing Ling, a kis kínai vendégúttörő magyar barátja

¹⁸ *Ludas Matyi* 5 (1949/42) 1.

¹⁹ Három elveszett úttörő: Kalandos történet 1954-ből. Folytatólagos képregény (5). *Pajtás* 4 (1949/15) 16.

lakását fedezi fel. A fesztelen, közvetlen viszonyról árulkodó feliratos képeken – a képregény fikciójában fel sem merül, hogy nyelvi nehézségeik lennének – egy figyelemre méltó öndefinícióra bukkanhatunk: Csing Ling a magyar könyvében egy (1954-ben már feltehetően minden munkásotthonban megtalálható) technikai eszközzel, a krumplihámozó géppel találkozik. Ugyanis a földrajzilag Kínától kezdődő béketáborban mi volnánk a műszakilag fejlettebb Nyugat. A diafilmhez hasonló jellegzetességekkel rendelkező képregények tehát szintén a propaganda eszközként váltak ebben az időszakban.

A *Pajtás* pedig nem tévedett, ha nem is a krumplihámozó gépet illetően, de abban semmiképpen, hogy 1954-ben már több kínai diák is tanult Magyarországon, és Kínában is ott tartózkodott az a magyar ösztöndíjas generáció, akik megtanulva a nyelvet és a kultúrát közvetítettek, fordításokat készítettek, az ötvenes évek közepétől kezdve ténylegesen közel hozva Kínát. (3. kép)

Kína és a kínai–magyar kapcsolatok a diafilmekben

A kínai–magyar kapcsolatok 1949-től az 1956-os fordulatig főként kulturális egyezményekben merültek ki, Kínának gazdaságilag fontosabbak voltak térségünkben a fejlettebb nehéziparral rendelkező országok.²⁰ 1950 nyarán történt meg a kölcsönös nagykövetsérek megindulása, megindultak a hivatalos látogatások, megszülettek az első egyezmények; ezek közül a kulturális együttműködésről szólót 1951 júliusában Pekingben írták alá, a filmcsere-megállapodást 1951 augusztusában, a tudományos-műszaki együttműködésre, valamint a rádiós együttműködésre vonatkozót pedig 1953 októberében. Vámos Péter részletes, dokumentumokkal alátámasztott könyvében kiemeli, hogy ebben az időszakban – bonyolult viszonyuk ellenére – Kína még teljes mértékben rá volt utalva a Szovjetunió védőernyőjére, és térségünk szocialista országaival fenntartott testvéri-baráti kapcsolatainak ápolásával demonstrálta Moszkva felé a tábor egysége iránti elköteleződését.²¹

A Kínával való kulturális kapcsolat fontos szereplői voltak a már említett, 1950 ősztől kint tanuló magyar ösztöndíjasok (Galla Endre, Józsa Sándor, Mészáros Vilma, Tálas Barna), akik az évtized második felétől már itthonról vagy diplomataként Pekingből fűzhették szorosabbra a két ország közti szálakat.

1951-ben a Szakszervezetek Országos Tanácsának Kultúrnevelési Osztálya adta ki az *Ismerjük meg Kínát!* című 78 képkockás, még eléggé kezdetleges anyagot, többnyire rossz minőségű fekete-fehér képekkel. Az esztétikai egységet mellőző képsorokat láthatóan nem hozzáértő személy állította össze. Szöveg

²⁰ Vámos Péter, *Kína mellettünk? Kínai külügyi iratok Magyarországról 1956*. Budapest, 2008, 10.

²¹ Vámos, *i. m.*, 12.

3. kép Három elveszett úttörő – Kalandos történet 1954-ből. 5. rész. *Pajtás*, 1949, 165.

4. kép *Ismerjük meg Kínát!* Szakszervezetek Országos Tanácsának kultúr-nevelési osztálya, Budapest, 1951

híján is kivehetők a tematikai súlypontok, amelyek következtetlenségül sorakoznak egymás után: győzelemre vitt polgárháború, nagyipari idill, mezőgazdasági idill, női egyenjogúság, mosolygó úttörők, háború és a japán megszállás borzalmi – még mumifikálódott holttest is látható az egyik dián. A képek között több olyan erős, sőt brutális kocka is van, amely azt jelzi, hogy itt még nagyon elevenen éltek a háború képei, a vizuális ingerküszöb még igen magasan lehetett. Emellett természetesen hangsúlyosan jelenik meg a biztos katonai erővel védelmezett „Új Kína”, élén a „nagy kormányos”-sal”. (4. kép)

Az első diafilmek jelentős hányada szovjet diafilmek fordításából, magyarárásból származott, összhangban a Szovjetunió teljes körű kontrolljával, mely a kultúrára is, a propagandára pedig különösen kiterjedt. Természetesen a háború utáni „Új Kína”-val foglalkozó anyagokon is erősen érezhető a szovjet narratíva, ami nem hagy kétséget a béketáboron belüli hierarchiát illetően. A képkockákon szinte szabályos ritmusban visszatérő elem a szovjet segítség, a szovjet barátság és a szovjet dominancia.

A *Kína nemzeti felszabadulása I-II.* című, 2x28 kockás diafilmet az Oktatásiügyi Minisztérium Iskolai Filmintézete adta ki a Történelem sorozatban. Itt Kínát már több oldaláról, rendszerezett információk alapján ismerhetjük meg. A szövegalkotás nélküli képekhez külön szövegkönyvet csatoltak, amelyben instrukciók olvashatók arról, hogy a középiskola mely osztályában, mely részeket ajánlják felolvasásra. Itt Kína természetrajza, évezredek kultúrája – például

az Ezer Buddha-barlang –, sőt képzőművészete is megjelenik, kronologikus sorrendben. A kínai történelem legfontosabb fordulópontjai, alakjai, többek közt a mandzsu uralom, az ópiumháborúk, a Tajping-felkelés, Ce-hszi császári özvegy, a boxerlázadás, Szun Jat-szen mind szerepelnek a kockákon, természetesen idomulva a Révai-féle kultúrforradalom²² feladataihoz. Az is lehetséges, hogy több kép korábról került be a sorozatba, akár a misszionáriusok dokumentumanyagából is.

Idézet a diafilmhez mellékelt szövegkönyvből: „A diafilm törekedik azoknak a mérhetetlen szenvedéseknek megmutatására, amelyeket a kettős elnyomás: az uralkodó osztályok és az idegen hódítók uralma a kínai nép számára jelentett. A diafilm bemutatja a kínai nép hősie küzdelmét, szabadságvágyát, a többezer éven át megújuló harcokat az emberhez méltó életért, amit végre a népi demokrácia hozott meg számára. Egyúttal megmutatják az orosz, a szovjet nép baráti, sőt testvéri segítő kezét. Több képe szemléltetően bizonyítja a szovjet nép segítségét, mellyel a kis és nagy népek mellé áll az imperializmus agressziója ellen vívott harcban. Kína történelme forró rokonszenvet kelt az elnyomottak küzdelme és a szovjet nép iránt.”²³ Ezt illusztrálják a hősi képesztétika szerint elrendezett alakok, festmények – például felvonulás Mao és Sztálin óriási arcásával.

A Magyar Állami Népi Együttes Szovjetunióban és Kínában zajlott 1952-es vendégszerepléséről is készült egy diafilm, amelyet a Magyar Fotó Diaosztálya²⁴ adott ki mint híradást. Itt tűnik fel először a diafilmekben a személyes kapcsolat kínaiak és magyarok között. (5. és 6. kép)

1953-ban jelent meg az *Új Kína* című diafilm, amely az időközben létrehozott Diaosztály „Beszélő képek” című sorozatának darabja, még mindig mellékelt szövegkönyvvel. A már átgondoltan megszerkesztett, 103 kockás anyag az 1951 februárjában a Szépművészeti Múzeumban megnyílt Új Kína kiállítással kezdődik, és az 1952 augusztusától 1953 májusáig Pekingben, Sanghajban és Kantonban bemutatott magyar ipari kiállítás képeivel zárul. Idézet a szövegkönyvből: „Ahogy a magyar dolgozók tömegei örömmel és barátsággal nézték végig Budapesten az Új Kína kiállítást, úgy a kínai nép örömmel és barátsággal tekintette meg a Magyar Népköztársaság kiállításait, – meggyőző bizonyítéka-

²² A Révai József népművelési miniszter által 1948–1949-től szovjet mintára meghirdetett, a kultúrát felhasználó ideológiai átnevelő program.

²³ *Kína nemzeti felszabadulása I.* (Az Oktatásügyi Minisztérium Szemléltető Filmkirendeltsége Filmdia Sorozata, 159. / Történelmi Sorozat, 15.) Budapest, 1955. Az idézett részlet a csatolt szövegkönyv 1. oldalán olvasható. Ld. <http://dia.osaarchivum.org/public/index.php?fs=4162&subtype=pdf> (2020. november 26.). A diafilm datálása ellentmondásos, mivel a szövegkönyvében 1955 szerepel, viszont az archívum honlapja az 1952-es évszámot tünteti fel (<http://dia.osaarchivum.org/public/index.php?fs=4162&search=2&page=>).

²⁴ Az 1948-ban alapított Magyar Fotó Állami Vállalat Diaosztálya 1953-ig működött; 1954-ben ezt váltotta fel a Magyar Diafilmgyártó Vállalat.

5. kép A Magyar Állami Népi Együttes szereplése a Szovjetunióban és Kínában. Magyar Fotó Dia-osztálya, Budapest, 1952

6. kép A Magyar Állami Népi Együttes szereplése a Szovjetunióban és Kínában. Magyar Fotó Dia-osztálya, Budapest, 1952

7. kép „A nagyszerű eredmények újabb hőstettekre lelkesítik a dolgozókat. A Délkelet-Kínában lévő Iszakra-termelőségvetkezet dolgozó parasztasszonyai megbeszélést tartanak, hogyan lehetne a tervet még jobban teljesíteni.” *Új Kína*. Magyar Fotó Dia-osztálya, Budapest, 1953

ként a két ország, a két nép őszinte, egyre mélyebb és egyre szorosabb barátságának.”²⁵ (7. kép)

A további 101 diaképen meglevenedik a kínai nép történelme az osztályharc optikáján keresztül és annak terminológiájával, de részletesen bemutatják Kína aktuális problémáit, például az árvízi helyzetet is. Megjelenik a folyószabályozás, a nehézipar, a könnyűipar, a nők helyzete, az oktatás, a kultúra, a képzőművészet, az egészségügy, a sport – s gyakran, 7–8 kockánként a Szovjetunió vagy Sztálin. Íme néhány részlet a mellékelt szövegből:

„25. A Nagy Barátság – ez a címe Nalbandjan festményének, amely Sztálin elvtárs és Mao Ce-tung elvtárs megbeszélését ábrázolja. Ez a nagy barátság segítette Kína népét győzelemhez az elnyomók felett, ez a nagy barátság tette lehetővé Kína népe számára, hogy eltüntesse az imperialisták és a Kuomintang bérencei által okozott súlyos károkat és hozzájárasson nagyszerű munkájához, az új Kína felépítéséhez.

²⁵ *Új Kína* (sic). (Beszélő Képek, 51.) Budapest, 1953. A hozzá tartozó szövegbökönyvet, amelynek 15. oldaláról az idézett részlet származik, ld. <http://dia.osaarchivum.org/public/?fs=2334&subtype=pdf> (2020. november 26.).

67. A nagyszerű eredmények újabb hőstettekre lelkesítik a dolgozókat. A Délkelet-Kínában lévő Iszkra-termelőszövetkezet dolgozó paraszt-asszonyai megbeszélést tartanak, hogyan lehetne a tervet mégjobban teljesíteni.

94. Ku Cün festménye az új Kína felszabadult népének életét eleveníti meg. A kép címe: Szabad választások falun. A kínai nép a boldog jövőre, a békére adta szavazatát. A helyi nép-képviselői testületekben résztvevő küldöttek száma Kína egész területén több, mint 13 és félmillió.”²⁶

1954-ben a KNK kikiáltásának 5. évfordulóján a magyar tömegtájékoztató propaganda minden fronton megemlékezett a második legnagyobb testvéréről. Sokáig a *Kincses Kalendárium* volt az a sajtótermék, melyet olyanok is megvettek, akik nem forgattak rendszeresen napilapokat, folyóiratokat. Ebben az évben két oldalon ismertette az országgal az „Ázsia népeinek hatalmas oltalmazója, a Kínai Népköztársaság” című cikket. A cikk felvezetőjében ez olvasható: „Az 1954-es esztendőben ünnepeljük a Kínai Népköztársaság megalakulásának ötödik évfordulóját. Olyan dicső eseményre emlékezünk, amely az 1917. évi Októberi Forradalom és az 1945-ös szovjet győzelem után az emberiség legnagyobb jelentőségű előrehaladása a teljes szabadság felé.”²⁷ A cikk természetesen a korszak propagandasajtójának narratívája és nyelvezete szerint készült, kidomborítva az osztályharc részleteit és a szocialista eredményeket, de lexikális, műveltségbeli tudást is átadott megcélzott közönsége, a vidéki olvasó számára.

A *Kalendárium* „Hónapsoroló” rovatában januárnál „A legnagyobb barátság” cím alatt szerepel még Kína, megemlékezve az előző év januárjában Harbinban felavatott, a Szovjetunió és Kína barátságát jelképező emlékoszlopra. „Nincs olyan erő, mely legyőzhetné a két nép barátságát” – közli olvasóival a *Kalendárium*.²⁸

Ebben az évben háromféle zsánerben is készültek Kínát bemutató diafilmek. A már ismert fordulatok – és sokszor képkockák – köszönnek vissza *A kínai népi demokratikus forradalom győzelme, a Kínai Népköztársaság megteremtése* című ismeretterjesztő diafilmben, amelyet a Társadalom- és Természettudományi Ismeretterjesztő Társulat Központi Történelmi Szakosztálya adott ki, és a Diafilmgyártó Vállalat készített.²⁹ Ezen a diafilmen már a készítők is név szerint szerepelnek az első kockákon, és a szöveg a képkockák alatt olvasható. Minőségileg még mindig elég rossz fekete-fehér fotókat látunk. A 72 kocka rövid országismertetés után a kommunista párt győzelemhez vezető útját mutatja

²⁶ Ld. a szövegkönyv 6., 11. és 14. oldalát.

²⁷ *Kincses Kalendárium* 1954, 111.

²⁸ *Kincses Kalendárium* 1954, 97.

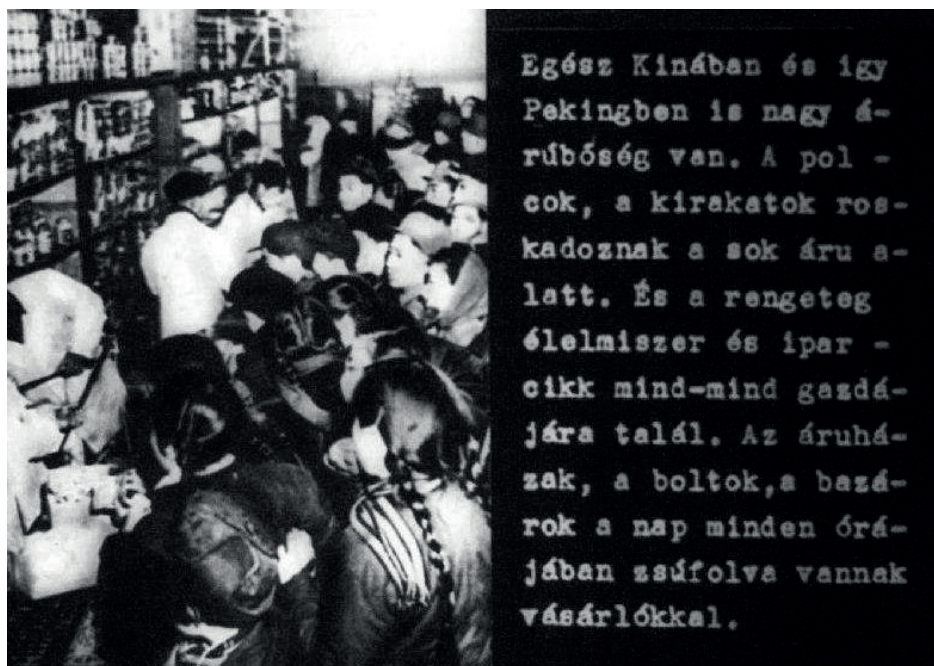
²⁹ Ld. <http://diafilm.osaarchivum.org/public/?fs=3606> (2021. február 3.).

8. kép *A kínai népi demokratikus forradalom győzelme, a Kínai Népköztársaság megteremtése.* Magyar Diafilmgyártó Vállalat, Budapest, 1954

be (a hosszú menetelést részleteiben is), és a hatalmon való berendezkedés utáni eredményeket sorolja fel. Újdonság, hogy részletes párttörténetet is átad, olyan arcképcsarnokkal, melyben az ismertebb szereplők mellett többek közt Li Ta-csao (1888–1927), az egyik pártalapító, Teng Csung-hszia (1894–1933), Lin Hsziang-csien (megh. 1923), majd Csu Te marsall (1886–1976), a KNK alelnöke (később rövid ideig elnöke) és Peng Tö-huaj (1898–1974), a Népi Felszabadító Hadsereg főparancsnoka, majd a KNK honvédelmi minisztere is szerepel. (8. kép)

Szintén új zsáner a Kínáról szóló diafilmek közt az úti beszámoló: első példánya az *Öt hét az új Kínában*. A diafilm szerzőjeként Jakabfi István szerepel, akinek *Kína – a béke országa* című írása az Országos Béketanács Külpolitikai Füzetei sorozatban 1954-ben, *Az újarcú Kínában* című könyve pedig a Szikra Kiadónál ugyancsak ebben az évben jelent meg 151 oldalon. A diafilm szövege valószínűleg ezek kivonata lehet. A szintén a Beszélő Képek sorozatban legyártott diafilm 82 kockás. Az új, épülő Kínáról szóló képsorozat bemutatja Pekinget, Sanghajt, Hangcsout és a kínai vidéket. Részletesen beszámol a Nyári palotáról, az október 1-jei ünnepekről, az oktatásról, az egyetemisták életéről, a kultúráról, az iparról. (9. kép)

9. kép *Öt hét az új Kínában.* Magyar Fotó Dia-osztálya, Budapest, 1954

Ugyanebben az évben egy művészettörténeti diafilm is készült, Horváth Tibor összeállításában, a Társadalom és Természettudományi Ismeretterjesztő Társulat Központi Művészeti Szakosztálya megbízásából. A 38 kockán új tematika, Kína szobrászata jelenik meg, nagyon rossz minőségben, viszont feliratozva. A képeken – több ezer év művészettörténeti ívét átfogva – agyag sírszobrok, mészkő domborművek, bronz Buddha-szobrok láthatók. Itt is újdonság, hogy tetten érhető a szakmaiság: a diafilm a vallásos, buddhista témájú szobrokat nem általánosan „féművesség”-ként aposztrofálja, ahogy a korábbi anyagok, hanem a buddhista terminológiában ismert nevek szerint címezi (például bódhiszattva, Vairócsana stb.). Mindezek ellenére a diafilm természetesen a szocialista realizmust képviseli, a félmeztelen munkás szobra zárja a képkockákat.

Az 1956 után szorosabbá váló viszony, mely többek közt Kína pozíciókeresésének és Kádár János személyes kapcsolatainak is köszönhető volt, nem hozott már olyan bő diafilmtermést, hiszen a kultúragitáció területére belépő televíziózásra került a hangsúly. Ezekben az években a gyerekeknek szánt, ma is népszerű diafilmek között született egyre több tekercs. Ilyen az 1957-ben készült *Mese az öt kis kínairól* című diafilm is, mely később a televízióban is megjelent Sinkovits Imre hangjával. A szovjet diafilmrajzok felhasználásával készült mese öt különleges képességű szegény testvéréről szól, akik furfanggal győzik le és teszik nevetségessé a kegyetlenkedő mandarint.

10. kép *Kína*. Magyar Diafilmgyártó Vállalat, Budapest, 1959

Az ötvenes évek diafilmjei közül kiemelkedik az egyik leghozzáértőbben elkészített vetíthető képsorozat, a népköztársaság 10. évfordulójára 1959-ben megjelent, Galla Endre nevéhez fűződő *Kína*. Itt már nem érződik a Szovjet-unió túlhangsúlyozott szerepe, a megszokott retorika és a képek is lecserélődtek. Mind földrajzi, mind történelmi szempontból tárgyilagos ismereteket kap a diafilmnéző. Nem csoda, hiszen Galla 1950-ben az első ösztöndíjasok közt tanult a kínai fővárosban, majd 1955-től a pekingi nagykövetségen dolgozott Tálás Barnával együtt a kulturális ügyek felelőseként, és később Józsa Sándorral ők szerkesztették meg – kínai eredeti alapján – az első magyar nyelvű kínai nyelvkönyvet is.³⁰ A *Kína* című diafilm színes, jó minőségű képekből áll, és kiterjedt, precíz ismeretanyagot közöl 74 kockán. Persze itt sem maradhattak el az ideológiai színezetű információk, a párttörténelem legfontosabb pillanatai. A szalag utolsó fotóján feltehetően az 1959-es, Münnich Ferenc vezette delegáció látható, melynek tagjait végül az előre egyeztetett programtól eltérően fogadta Mao Ce-tung.³¹ (10. kép)

Ennek a diafilmnek 1961-ben készült egy fekete-fehér KISZ-es változata is, a *Kína I-II.*, amelyben sokszor ugyanazok a képek jelennek meg más feliratozással.

³⁰ Galla Endre–Józsa Sándor, *Kínai*. I–IV. Budapest, 1987.

³¹ Vámos, *i. m.*, 66.

Összegzés

Az „Új Kína” megjelenése a diafilmen, a korszak egyedi és olcsósága, könnyen kezelhető és érthető mivolta miatt népszerű médiumán és propagandahordozóján, összhangban volt mind a nagypolitika és a hidegháborús berendezkedés narratív szabályaival, mind a két ország épülő kapcsolataival. A kezdeti tekercek – jellemzően másodlagos képanyaguk, azaz a korábbi Uránia-féle kockák és a Szovjetunióból küldött fotók, ábrák alapján – viszonylag esetleges, esztétikai szempontból sokszor értelmezhetetlen, ismeretterjesztőnek feltüntetett, de mégis elsősorban propagandaként funkcionáló anyagok voltak. Igaz, az esztétikai szempont az ötvenes évek legelején főleg a széles néprétegek előtt (például vidéki kultúrotthonokban vagy várótermekben) vetített diáknál nem is volt elvárás, hiszen a vizuális szemléltetőeszköz, a vetített kép önmagában is szenzációnak számított, dacára az elmosódott fényképeknek, értelmezhetetlen, éppen a témát leghagyó képkivágásoknak, képeslapoknak vagy könyvből, újságból kifotózott arcképeknek. Kína pedig önmagában is egzotikus téma volt – még ha adott esetben éppen a képről félig levágott traktoros nők képviselték is.

A képanyag és a kezdetben külön mellékelt szövegkönyv jellemzően távolásgártató, idegen, a korszak szovjet retorikájához alkalmazkodó kliséi – az „otthonos” ideológiai szövegkörnyezet ellenére – nem igazán hozhatták közel a kulturális és földrajzi értelemben egyébként is nagyon távol lévő országot. A fordulatot az emberek közötti találkozásokat bemutató, például a Magyar Állami Népi Együttes vendégszereplését dokumentáló, majd később a már személyes élményanyagon nyugvó, főként 1953 utáni diafilmek jelentették, amelyekből a tömény ideológia és a Szovjetunió és Sztálin szerepét folyamatosan súlykoló kockák már elmaradoztak, átadva a helyet a mindennapi élet és a(z) ősi) kínai kultúra bemutatásának.

China on Hungarian filmstrips and in popular press of the 1950s

Mercédesz NAGY-Ákos Bertalan APATÓCZKY

Until the end of the Second World War, the public opinion about China in Hungary was typically based on sporadic information transmitted to the society through press reports, travelogues, missionaries’ accounts, etc., reaching more often than not only narrower segments of readership.

The post-1949 period, the end of World War II and the beginning of the Cold War rapidly reshaped the image of China in Hungarian society. The formerly common image of an “exotic and remote realm” suddenly changed to

that of a direct political ally. The genre of filmstrip, one of the means of popular cultural agitation in mass media of the era, as well as the easy-to-understand messages of the popular press also played an outstanding role in introducing the “New China” to the wider Hungarian public. The slides and caricatures, which served both educational and political propaganda purposes, displayed not only snapshots on the history and culture of China, but also presented a notable outlook on the dynamics of narrative existing in the Eastern Bloc under the domination of the Soviet Union.

